

- [*Kelam*] -

SAÇAKLIZÂDE'NİN İLAHÎ SIFATLARA YAKLAŞIMI

Kamil Ruhi ALBAYRAK

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Görevlisi,
Giresun, Türkiye

PhD Student, Marmara University, Institute of Social Sciences
Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Lecturer
Giresun, Turkey

kamilalbayrak@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2590-2073

ÖZET

İstanbul çevresi dışında Maraş ve Suriye çevresinde yetişen 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve değeri giderek daha da anlaşılın Osmanlı bilgini Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1145/1732), pek çoğu şerh veya haşiyeden oluşan yirmiye yakın kelam ilmine dair eseri mevcuttur. İki tanesi hariç bu eserlerin tamamının tahkiki yapıлып ilim dünyasına kazandırılmış değillerdir. Öte yandan irili ufaklı eserleri dikkate alındığında eserleri yüzü aşan Saçaklızâde İslami ilimler ve sosyal bilimler çevresinde ancak son yirmi yılda ismi duyulur, eserleri ve fikirleri üzerine çalışma yapılır olmuştur. İçinde bulunduğu ilmi donukluk dönemi dikkate alındığında velûd bilgileri arasında sayılabilecek olan Saçaklızâde amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdîdir. Bu çalışmada Saçaklızâde'nin Allah Teâlâ'nın sıfatları konusundaki görüşleri ve bu alandaki katkıları özellikle Ehl-i sünnet'in iki mezhebi olan Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik örnekleri ile mukayese edilerek ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Sıfatlar, Tekvin, Ehl-i Sünnet, Saçaklızâde

ABSTRACT

Sacaklizadah's Approach to the Divine Attributes of Allah

The Ottoman madrasa scholar Sacaklizadah, who grew up in Maras and Syria apart from Istanbul, lived in the second half of the 17th century and the first half of the 18th century and was appreciated significantly in the course of time, has nearly twenty works regarding the science of discourse and consisting of mostly exegesis or annotation. Except for the two of them, all of these works have not been investigated and introduced to the world of science. On the other hand, Saçaklızâde, who has more

than a hundred works when his large and small works are taken into consideration, has become a popular name in the field of Islamic sciences and social sciences in the last twenty years and studies have begun to be conducted on his works and thoughts. Sacaklızadah, who can be shown among the productive scholars when the stationary scientific period he lived in is considered, is Hanafi in practice and Mâturîdî in terms of belief. In this study, the opinions of Sacaklızadah on the attributes of Allah and his contributions to this area have been put forward by comparing with the samples of Ash'ari and Maturidi which are the two theological schools of Sunni Islam.

Keywords: Kalâm, Attributes, Takwin, Ahl Al Sunnah, Sacaklızadah

GİRİŞ

Asıl ismi Muhammed b. Ebubekir olan Saçaklızâde el-Mer'âşî 17. yüzyılın son çeyreğinde Maraş'ta dünyaya gelmiştir. İlk medrese tahsilini memleketinde imamlık yapan Ebubekir Efendiden yapmıştır. Maraş civarındaki bilginlerden bir süre okuduktan sonra Şam'da Abdülganî en-Nablusî'den tefsir, hadis ve tasavvuf tahsil etti; Kadiriyye ve Nakşibendiyye hilâfeti aldı. Halep ve Maraş'taki medreselerde hocalık yapan Saçaklızâde, çoğunluğu kelim, mantık-felsefe, Kur'ân ilimleri ve fıkıh sahasında olan yüzü aşkın eseri vücudunda getirdikten sonra 1145/1732 tarihinde vefat etmiştir.¹

Bu çalışmada Saçaklızâde'nin kelim ve akaid ilmine dair eserleri etüt edilerek Allah Teâlâ'nın sıfatları konusundaki görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ayrıca Saçaklızâde'nin mukayeseli olarak Ehl-i sünnet' in sıfatları konusundaki birikimine yaptığı katkılar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Diğer ilmi alanlarda olduğu gibi İslami ilimler sahasında da ilmi araştırma ve üretimin aksine donukluğun, fikri kısırlığın hâkim olduğu 17. ve 18. yüzyıllarda Saçaklızâde'nin yazdığı eserler genelde İslami ilimler özelde ise kelim ilmi tarihi açısından döneminin fikir hareketlerini ve seviyesini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

İlahî sıfatlar, kelim tarihinde üzerinde en çok tartışılan konuların başında gelen ilahî sıfatlar konusu İslam âlimleri tarafından genel olarak sıfatların tanımı, mahiyeti, tasnifi, zât sıfat ilişkisi, sıfat-isim münasebeti gibi konular etrafında ele alınmıştır. Bazı âlimler sıfatları hiç taksime tabi tutmazken bazıları ikili üçlü taksime tabi tutmuştur. Bir bilgine veya mezhebe göre bir sıfat hakiki gerçek bir sıfatken diğerine göre izâfî-itibârî bir üçüncüsüne göre sıfat kategorisinde bile değerlendirmeye alınmamıştır.

1 Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 368-369.

Saçaklızâde Mâtürîdiyye mezhebine mensup bir Osmanlı bilginidir. Diğer konularda olduğu gibi Allah Teâla'nın sıfatları konusunda da mensubu olduğu mezhebin görüşlerini genel olarak benimsemektedir. Buna göre Mâtürîdiyye'nin savunduğu, sıfatların kıdemi,² Allah Teâlâ'nın zatı dışında sıfatlarının mevcudiyeti, Allah Teâla'nın manevî sıfatları yanında me'ânî sıfatlarının mevcut olması³ gibi temel kabullerin yanında sıfatların zâtî ve fi'lî olarak tasnif edilmesini de kabul etmektedir.⁴

Allah Teâlâ'nın sıfatları ile ilgili görüşleri incelendiğinde Saçaklızâde'nin mezhep taassubundan uzak objektif değerlendirmeler yaptığı söylenebilir. Diğer Osmanlı bilginlerinde olduğu gibi Saçaklızâde de Osmanlı medreselerinde hâkim olan Eş'arî kelim anlayışından etkilenmiştir. Bunun nedeni medrese çevrelerinde hâkim olan Eş'arîlik mezhebinin görüşleri olabileceği gibi Saçaklızâde'nin Halep ve Maraş medreselerinde ders verirken okuttuğu Eş'arî kelim kitapları yahut bu eserler üzerine yazdığı şerh veya haşiyeler ile içinde olduğu etkileşim olabilir. Örneğin ileride açıklanacağı üzere Saçaklızâde Mâtürîdîliği diğer inanç mezheplerinden ayıran en belirgin görüşlerinden biri olan Allah Teâlâ'nın "tekvîn" sıfatını reddederek bu sıfatın/niteliğin Eş'arîler'in iddia ettiği gibi Allah Teâlâ'nın "kudret" sıfatı içinde bulunduğu görüşünü tercih etmekte,⁵ Mâtürîdîler'in aksine Eş'arîler gibi kelâm-ı lafzîyi de kadîm kabul etmektedir.

Bu araştırmada Saçaklızâde'nin Allah Teâlâ'nın sübûtî, selbî, fiilî ve haberî sıfatları ile ilgili görüşleri ele alınacaktır. Allah Teâlâ'dan nefy edilmesi gereken tenzîhî/selbî meselelerle ilgili müellifin müstakil bir eseri mevcuttur ve mufassaldır. Dolayısıyla bu araştırmada geniş hacmi ve dolaylı bağlantısı sebebiyle Allah Teâlâ ile ilgili Tenzîhât konularından sarfı nazar edilmiştir.

1. ZÂT-SIFAT İLİŞKİSİ

Saçaklızâde Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zâta ek/zâid anlamlar olduğunu kabul etmektedir. Konu ile ilgili tartışmaları ve bu tartışmanın taraflarının görüşlerini *Neşrû't-Tavâli'* de aktarmaktadır. Mu'tezile, Müslüman filozoflar ve Hristiyanlar başta olmak üzere diğer görüş sahiplerinin konu ile ilgili fikirlerini aktarırken tercihini Eş'arîler'in görüşleri doğrultusunda yapmaktadır. Buna göre Allah'ın sıfatları zât'a zâid anlamlardır. Allah ilmiyle âlim, kudretiyle kâdir, iradesiyle mürîd, sem' sıfatıyla semî', basar sıfatıyla basîr ve hayat sıfatıyla hayy'dır. Sıfatla zât ayrı olmalıdır. Eğer aynı olsalardı ilim

2 Saçaklızâde Muhammed b. Ebubekir, *Neşrû't-Tavâli'* (*Şerhu Tavâli'î'l-enzâr li'l-Kâdi el-Beyzâvî*), nşr. Muhammed Yûsuf İrdîs (Ürdün: Dâru'n-Nûri'l-Mübîn, 2013), 391; Saçaklızâde Muhammed b. Ebubekir *Risâletü't-tenzîhât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, nr. 3659, 30a-30b.

3 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzîhât*, 31a.

4 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzîhât*, 30a-30b.

5 Konu ile ilgili detaylar tekvîn sıfatında işlenmiştir (Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 426).

veya kudret sıfatı Allah Teâlâ'nın zâtının aynısı olacaktır. Bu ise imkânsız bir durumdur. Diğer sıfatlarda da durum aynıdır.

Saçaklızâde son tahlilde sıfatların zâta zâ'id anlamlar olup olmaması konusunu Celâleddîn ed-Devvânî'den (ö. 908/1502) yaptığı nakille farklı bir bakış açısı ile karara bağlamıştır: Devvânî'ye göre bu konu iki görüşten birinin tercih edilmesi halinde tekfirle neticelenebilecek dinin temel konularından biri değildir. Ayrıca konuyu akılla çözmek te mümkün değildir. Ancak keşif yolu ile bir çözüme ulaşılabılır. Dolayısıyla iki görüşten birini tercih etmekte bir sakınca yoktur. Saçaklızâde bu tercihi ile özelde Eş'arîler'in genelde Ehl-i sünnet'in konu ile ilgili düşüncesinin herkesi bağlayıcı zorunlu bir bilgi olmadığını söylemiş ayrıca tasavvufun keşif yöntemine de Devvânî'nin görüşleri doğrultusunda yer açmıştır.⁶

2. SIFATLARIN TASNİFİ

Allah Teâlâ'nın sıfatlarının taksimi konusunda Saçaklızâde'nin görüşleri, Ehl-i sünnet'in kelim tarihinde genel kabul görmüş görüşleri doğrultusundadır. Dolayısıyla sözgelimi Saçaklızâde "vucûd" sıfatını nefsi sıfat veya başka bir isimle tasnife tabi tutmadığı için sıfatların tasnifinde müstakil bir başlık altında işlenmemiştir. Saçaklızâde'ye ait, sistemi kendisi tarafından oluşturulmuş müstakil bir kelim kitabı olmadığı için kelâmî görüşleri eserlerinde dağınık haldedir. Özellikle eserleri şerh veya haşiye halinde yazıldığı için yazarın tercihini tespit etmek bazen güçleşmektedir. Örneğin, Saçaklızâde *Neşrû't-Tavâli*'de Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tavâli'ü'l-envâr*'daki konu tasnifini takip etmişken *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâl*'de Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) tasnifine uyararak kelim konularını ve Allah Teâlâ'nın sıfatlarını işlemiştir. Bu durumda hangi tasnifi tercih ettiğini kesin olarak söylemek zorlaşmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen genel olarak Saçaklızâde'nin sıfatları tasnifte Ebû Hanîfe'nin tasnifini benimsediği söylenebilir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) Allah Teâlâ'nın sıfatlarını ikiye ayırır: zâtî ve fi'lî sıfatlar.⁷ Zâtî sıfatlar sırasıyla: hayât, kudret, ilm, kelâm, sem', basar ve irâdedir. Fi'lî sıfatlar ise tahlîk, terzîk, inşâ, ibdâ', sun' ve diğerleridir. Tüm bu sıfatlar hem ezeli hem de ebedîdir.⁸

6 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 393.

7 Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *el-Fikhu'l-ekber*, nşr. Ali Muhammed Dendel, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 33; Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 30a.

8 Ebû Hanîfe, *el-Fikhu'l-ekber*, 33-45. Saçaklızâde *Neşrû't-Tavâli*'de Beyzâvî'nin tasnifini esas alır. Sıfatlarla ilgili birinci fasılda "Allah Teâlâ'nın Fiillerinin Bağlı Olduğu Sıfatlar" başlığı altında kudret 'ilm, hayât ve irâde sıfatlarını; ikinci fasılda "Diğer Sıfatlar: Allah Teâlâ'nın Fiillerinin Bağlı Olmadığı Sıfatlar" başlığı altında sem' ve basar, kelâm ve bekâ' sıfatlarını; aynı faslın devamında ise "Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin İspatladığı Diğer Sıfatlar" alt başlığı (mebhas) altında haberî sıfatları; son alt başlıkta ise "tekvîn" sıfatını işlemiştir (Beyzâvî, *Tavâli'ü'l-envâr*, 181-200; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 387-416). *Tavâli'ü'l-envâr* da olmamasına rağmen Saçaklızâde *Neşrû't-Tavâli*'de "bekâ'" sıfatından sonra bir alt başlık olarak "kıdem" sıfatını işlemiştir. (Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 418).

Yukarıdaki genel kabulün yanında Saçaklızâde sıfatların tasnifinde tamamen Hanefî-Mâtürîdî çizgiyi takip etmemiştir. *Neşrû't-Tavâli*'de Beyzâvî'ye ait *Tavâli'ü'l-envâr*'ın ana konularına dokunmadan pek çok alt başlık eklediyse de Allah Teâlâ'nın sıfatları konusunda anılan eserin tasnifine sadık kalmıştır. Beyzâvî'nin *Tavâli'ü'l-envâr*'daki sıfatları tasnifinin başlıkları şöyledir: “Sübûtî Sıfatlar” ve “Diğer Sıfatlar”. Sübûtî sıfatlar⁹: kudret, hayat irade sıfatlarıdır. Diğer sıfatlar: sem' ve basar, kelâm ve bekâ'dır.¹⁰ İlave edilmesi gereken bir bilgi de Beyzâvî'nin ve dolayısıyla Saçaklızâde'nin “tenzîhî” veya “selbî” başlığıyla bir tasnif yapmamalarıdır. Ancak Allah Teâlâ'dan nefy/selb edilecek hususlar hakkında her iki eserin “İlâhiyyât” ana başlığı altında “Tenzîhât” adında bir alt konu mevcuttur.¹¹

2.1. Sübûtî Sıfatlar

Allah Teâlâ'nın ne olduğunu anlatan, kemal ve üstünlük ifade etmeleri nedeniyle O'na izafe edilmesi zarurî olan sıfatlardır. Kelâmcıların çoğunluğuna göre sübûtî sıfatlar hayat, ilim, sem', basar, kudret, irade ve kelâmdır.

2.1.1. Hayat

Saçaklızâde hayat sıfatını şöyle özetlemektedir: “Müslüman bilginler Allah Teâlâ'nın diri (hayy) olduğunda ittifak ettiler. Ancak diri olmanın ne anlama geldiği konusunda fikir ayrılığına düştüler. Filozoflar ve Mu'tezile'den Ebu'l-Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044) Allah Teâlâ'nın hayat sıfatının onun ilim ve kudret sıfatları ile tastamam muttasıf olmasından ibaret olduğu görüşündedirler. Diğer bilginlerin tümü ise bu sıfatların tastamam (ilim ve kudret) bulunmasını gerektirecek bir sıfat olduğu görüşündedirler”.¹²

2.1.2. İlm

Saçaklızâde 'ilm sıfatını *Neşrû't-Tavâli*'de sübûtî sıfatlar başlığı altında işlemiştir. Ancak Beyzâvî'nin *Tavâli'ü'l-envâr*'ında eldeki bazı baskılarda 'ilm sıfatı müstakil bir sıfat olarak değil, kudret sıfatının başlığı altında ek bir konu olarak işlenmiştir.¹³ Saçaklızâde'ye göre ilm sıfatı şöyledir:

9 Beyzâvî sübûtî sıfatları “Allah Teâlâ'nın Fiillerinin Bağlı Olduğu Sıfatlar” ana başlığı altında işlemiştir. Saçaklızâde de aynı tasnifi *Neşrû't-Tavâli*'de tekrarlamıştır (Abdullah b. Muhammed el- Beyzâvî, *Tavâli'ü'l envâr min metâli'i-enzâr*, nşr.'Abbâs Süleymân (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1991), 181; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 395).

10 Yukarıda sayılan sıfatları saydıktan sonra Beyzâvî, “Şeyh Ebu'l-Hasan El-Eş'arî'nin İspatladığı “Diğer Sıfatlar” alt başlığı ile istivâ, yed, 'ayn ve vech gibi haberi sıfatları te'villeri ile birlikte ele almıştır. Ayrıca sıfatlar bölümünün sonunda tekvîn sıfatını ele alıp hakiki bir sıfat olmadığını ortaya koymaya çalışır (Beyzâvî, *Tavâli'ü'l-envâr*, 191-192).

11 Beyzâvî, *Tavâli'ü'l-envâr*, 171; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 367.

12 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 405.

13 *Tavâli'ü'l-envâr*'ın hem eski bazı baskılarında hem de 2014'te Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığınca, çevirisi ile yapılan baskısında 'ilm sıfatı müstakil bir başlık altında ele alınmamıştır. İlm sıfatının kudret sıfatı içinde değerlendirildiği neticesini doğuracak bir dizgi ile basılması muhtemelen müstensihlerin yahut muhakkiklerin dikkatsizliğinin

“Allah Teâlâ âlimdir. Onun ilmi ezelfidir.¹⁴ Bunun iki delili vardır. Birincisi: Allah seçendir (muhtâr), dolayısıyla bilinmeyen bir şeye yönelmesi imkânsızdır. İkincisi: Allah Teâlâ'nın alt veya üst seviyeden yarattığı varlıkları durumlarını, bitkilerin şekillerini özellikle hayvanlar ve onların ihtiyaçlarına ulaşmak için onlara verilen güdü ve organlarını düşünen kişi için Allah Teâlâ'nın ilminin varlığı açıktır.”¹⁵

Bu konunun iki alt başlığı vardır. Birincisi: Allah Teâlâ tüm malûmatı ol-dukları durum üzere bilir. Yani tümelleri (küllîleri) tümel olarak, tikelleri (cüz'îleri) de tikel olarak bilir. Felsefecilerin bu konudaki itirazları isabet-sizdir. Onlar Allah'ın tikelleri bilmediğini iddia ediyorlar hâlbuki Allah'ın 'â-limlik niteliği zâtının gereğidir. Dolayısıyla zâtının tüm bilgilerle olan mü-nasebeti aynıdır. Allah Teâlâ'nın zâtının bir takım bilgileri bilmesi zorunlu olduğuna göre diğer bilgileri de (cüz'îyyât) zorunludur.¹⁶

Felsefecilere göre konunun açıklaması şöyledir: Allah cüz'îyyâtı külli ola-rak bilir. Örneğin, ay tutulmasının hangi şartlarda gerçekleşeceğini bilir. An-cak fiilen ay tutulduğunda birinci akıl, bilgisiyyle ayın tutulup tutulmadığını bilemez. Felsefeciler bu konuyu şöyle kanıtlamaya çalıştılar. Eğer Allah Teâlâ tikelleri, değişken olan tikel bir yöntemle bilecek olsa Allah'ta ya cehalet veya sıfatlarında değişkenlik ortaya çıkar. Örneğin, Zeyd diye birinin şimdi evde olduğunu bilse, sonra Zeyd evden çıkınca (bilinen şey değişince) iki olasılık-tan biri gerçekleşir: birincisi eğer Allah Teâlâ'da birinci bilgi devam ediyorsa bu cehaleti gerektirir. İkincisi ise eğer Allah'ta birinci bilgi (Zeyd'in evde ol-duğu) devam etmiyorsa yani evden çıktığı bilgisini artık biliyorsa bu durum-da onun sıfatlarında değişkenlik meydana gelmesi gerekir. Saçaklızâde bu iddialara şöyle yanıt verildiğini söyler: Malumun değişmesi esnasında hakiki sıfat olan ilim sıfatında bir değişkenlik meydana gelmez, ayrıca bir cahillik durumu da söz konusu olmaz. Aksine değişiklik hakiki sıfatın (aslına ait ol-mayan) ekler ve taalluklarında (etkilerinde veya bağlamalarında) meydana gelmektedir. Dolayısıyla da gerçek sıfat olan ilim sıfatında değil onun taalluk-larında değişiklik olması gerekli olur.¹⁷ Felsefeciler, Allah Teâlâ'nın cüz'îyyâtı bilmediğini iddia etmeleri sebebiyle küfre düşmüşlerdir.¹⁸

den kaynaklanan bir hata olmalıdır. Nitekim Tavâli'in şârihi durumundaki Saçaklızâde Neşrû't-Tavâli'de Allah Teâlâ'nın sübûtisıfatlarının ikincisi olarak işlemiştir. Öte yandan konunun girişi “ikincisi Yüce Allah 'âlimdir” ifadesi ile başlamaktadır. Bu cümledeki “ikin-cisi” ifadesi “sıfatların ikincisi” anlamında yazılmış olmalıdır. Aksi halde anlamlı bir me-tin akışı oluşmamaktadır (Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Ku-rumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 185; *Tavâli'u'l-envâr*'ın 'Abbâs Süleymân tahkiki krş. Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, nşr: Abbâs Süleymân, 181; Saçaklızâde, *Neşrû't- Tavâli'*, 403).

14 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 25a

15 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 403.

16 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 403-404; Saçaklızâde *Risâletü't-tenzihât*, 25a.

17 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 404.

18 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 25a; krş. 'Alî b. Sultân el-Kârî el-Herevî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ek-ber*, nşr. Ali Muhammed Dendel, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 33-34.

Saçaklızâde konuyu izah sadedinde kaynak vermeden Müslümanların Allah Teâlâ'nın cüz'ıyyâtı külli bir şekilde de bildiğini, cüz'ıyyât'ın iki yolla da Allah Teâlâ için malum olduğunu çünkü her cüz'ın bir külli yönünün olduğunu söylediklerini aktarmıştır.¹⁹

İkincisi: Allah Teâlâ zatından ayrı bir bilgi ile âlimdir. Allah'ın kudret sıfatı da böyledir. Mu'tezile bu konuda farklı görüşe sahiptir. Şu apaçıktır ki "Allah'ın zâtı" ve "onun zâtı âlimdir veya kâdirdir" sözlerimiz birbirinden ayrı şeylerdir. Allah Teâlâ'nın ilmi ya Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) ve oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin (ö. 321/933) "bilgelik" (âlimiyet) dedikleri bilgi ile bilinen arasında özel bir ektir (izâfet) ya da bu eki gerekli kılan bir sıfattır ki bu da Eş'arîler'in görüşüdür veyahut kendi kendilerine var olan bilgilerin görüntüleridir. Bunlar Eflatuncular'ın ideleridir (misl). İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve taraftarları da bu görüştedirler.²⁰

Sonuç olarak Saçaklızâde bu konuda Eş'arîler'in görüşünü benimseyip Allah Teâlâ'nın ilim sıfatının zâtından ayrı bir sıfat olduğunu kabul eder fakat meseleyi zihninde tamamen çözüme kavuşturamadığını, *Risâletü't-tenzîhât*'ta konu ile ilgili tartışmaları verdikten sonra Devvânî'nin görüşünü aktarmasından anlamaktayız. Devvânî *Şerhu'l-'Akâdi'l-'Adüdiyye*'de "Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zâtına zâid birer mana olup olmaması hususunda iki görüşten birinin tercih edilmesi tekfîre konu olacak bir mesele değildir. Bazı büyüklerimiz (asfiyâ') bu konuda iki seçenektan birini seçmenin bir sakıncasının olmadığını söylediklerini işittim" demiştir.²¹

2.1.3. İrâde

Müslüman bilginlerin çoğunluğu Allah Teâlâ'nın "mürîd" olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat "irâde"nin anlamı konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Felsefeciler irâdeyi "inâye diye isimlendirdikleri Allah Teâlâ'nın en mükemmel nizamdaki ilim sıfatı" olarak; Mu'tezile'nin ileri gelenlerinin bir kısmı "fiildeki faydayı bilmesi" olarak; Ebû Abdillâh el-Hüseyn en-Necâr (ö. 230/845 civarı) "Allah Teâlâ'nın bir şeye zorlanmaması ve mağlup

19 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 404.

20 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 404-405.

21 Saçaklızâde Devvânî'nin sözünü özetleyerek aktarmıştır. Bk. Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzîhât*, 31b. Aynı cümle içinde Devvânî "Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zâtına zâid birer mana olup olmaması ve benzeri konular ancak keşif yoluyla bilinecek konulardır. Bu konuda keşif dışında bir yolla bir tercihte bulunan inancında galip olan ona doğru görünmüştür" demektedir. Bk. Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Es'ad ed Devvânî, *Şerhu'l-'Akâdi'l-'Adüdiyye* (Afgânî ve Abduh ta'likatıyla birlikte), nşr. Seyyid Hâdî Hasr Şâhî (Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 2002, 72; krş. Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâdi'n-Nesefiyye*, nşr. Abdüsselâm b. Abdülhâdî eş-Şennâr (Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2007), 80-84; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî, 3.Baskı (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 8: 54-55; Saçaklızâde, *Hâşiyetün'alâ kavli Ahmed ve'l-Hayâlî 'alâ şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye*, nşr. Ferecellah Zekî el-Kürdî (Mısır: el-Matba'atü'l-Kürdistânü'l-İlmiyye, h.1329), 3: 99.

olmaması anlamında olumsuz bir durum” olarak; Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî (ö. 319/931) “kendi eylemindeki yararı bilmesi, başkasının eylemini ise emretmesi” olarak; Ehl-i sünnet, Ebû 'Alî el-Cübbâ'î, Ebu'l-Hâşim el-Cübbâ'î ve Kâdî 'Abdülcabbâr (ö. 415/1025) ise Allah Teâlâ'nın ilim ve kudret sıfatından ayrı, zâtına ek, kudreti dâhilindekilerden bir kısmını diğerine tercih ettiren sıfat” olarak tanımlamışlardır.²²

Saçaklızâde konu ile ilgili bu özetten sonra kendi şahsında Ehl-i sünnet'in görüşünü şöyle açıklamıştır: İki zıttan birinin var olması için tahsis edilmesi için mutlaka bir tercih ediciye ihtiyaç duyulur. Bu kudret sıfatının kendisi değildir. Çünkü kudret sıfatının iki zıt seçeneğe ilintisi (en-nisbetu) denktir. Bu sıfat ilim sıfatı da değildir. Çünkü ilim maluma tâbîdir. Yani bir varlığın (şey') içinde var olabilmesi için bağlı bulunduğu belli bir vakitte meydana geleceğini bilmektir. Çünkü ilim malumun gölgesidir ve ondan söz etmektedir. Var olma ilme tabi değildir aksi halde kısır döngü (devr) meydana gelir. Belirleyicilik için başka bir şeye ihtiyaç duyulur Bu da iradedir.²³

Saçaklızâde Mu'tezile'nin irade sıfatının Allah Teâlâ'nın zâtı ila kâim, hâdis bir sıfat olduğu, Kerrâmiyye'nin ise irade sıfatının Allah Teâlâ'nın kendinde yarattığı hâdis bir sıfat olduğu iddialarına şöyle yanıt verir: Her “muhtes”in (sonradan var olan varlık) var olabilmesi, irade sıfatının kendisine yönelmesine (taalluk) bağlıdır. Allah Teâlâ'nın irade sıfatı sonradan var olsaydı bu kez başka bir iradeye ihtiyaç duyulacaktı. Bu da teselsülü gerektirir.²⁴

2.1.4. Kudret

Saçaklızâde Allah Teâlâ'nın kudret sıfatına diğer sıfatlardan daha çok ehemmiyet vermiş ve bu sıfata diğer sıfatlardan daha çok yer vermiştir. Fikirlerinde genel olarak Eş'arî kelimeler okulunun görüşlerinin daha baskın olduğu görülmektedir.

Diğer konuları ele almasında olduğu gibi Saçaklızâde kudret sıfatı ile ilgili olarak öncelikle Müslüman filozofların, Mu'tezile, Seneviyye, Mecûsiler hatta Astrologların (Müneccimûn) görüşlerini sıralamıştır. Daha sonra Ehl-i sünnetin görüşüne aykırı olan bu fikirleri yanıtlamaya veya delillerle bu fikirleri çürütmeye çalışmıştır.²⁵

Saçaklızâde kelimacılarla felsefeciler arasındaki Allah Teâlâ'nın yaratma sıfatları olan 'ilm, irâde ve kudret sıfatlarının taalluklarının zorunlu mu ihtiyari mi olduğu tartışmasını aktararak felsefecilerin zorunluluk iddiasının aklen doğru olmadığını söylemiştir. Yazar bu konuda *Şerhu'l-Mevâkıf* tan nakiller yaparak tarafların ittifak ettiği ve ihtilaf ettiği noktaları açıklarken

22 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 406-407.

23 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 407-408.

24 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 408.

25 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 397-403.

kelamcılarla felsefecilerin varlığın meydana gelmesi için Allah Teâlâ'nın bir fiili dilemesinin zorunlu olduğu konusunda ittifak ettiklerini -ve bu hususun doğrulanmasının aklen zorunlu olduğunu- ancak eylemin Allah'ın sıfatının ayrılmaz, zorunlu sonucu olduğu hususunda ihtilaf ettiklerini, örneğin irade sıfatından zorunlu olarak Allah Teâlâ'nın fiillerinin meydana geldiği tezinin aklen kabulünün imkânsız olduğunu söylemiştir.²⁶ Saçaklızâde'nin verdiği diğer bilgiler daha çok *Şerhu'l-Mevâkıf* taki malumatı îzâh sadedindedir.

Saçaklızâde Allah Teâlâ'nın kudret sıfatı konusunda Mu'tezilî bilgin İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm (ö. 231/845) ve takipçilerinin konu ile ilgili görüşünü ele alıp yanıtlamaktadır. Nazzâm'a göre Allah Teâlâ'nın çirkin eyleme gücü yetmemektedir. Çünkü bir eylemin çirkinliği bilinerek yapılması aptallıktır (sefeh). En azından cehalettir. Bu iki durumda eksikliklidir. Allah Teâlâ'yı bu durumlardan tenzih etmek gereklidir. Saçaklızâde bu iddiayı şöyle yanıtlamaktadır: "Allah Teâlâ'ya nispetle kötülük yoktur. Çünkü her şey Allah'ın mülküdür. O mülkünde dilediği gibi davranabilir. Allah'a kıyasla fiilin çirkinliği kabul edilecek olsa da sonuçta çirkin olması sebebiyle yapılmasını engelleyen bir mani (haramlık) vardır. Bu durum Allah Teâlâ'nın kudretine engel değildir."²⁷

Konuyla ilgili diğer bir tartışma Mu'tezilî bilgin Ebü'l-Kâsım el-Belhî el-Ka'bî (ö. 319/931) ve takipçilerinin savunduğu Allah Teâlâ'nın kulun fiilini aynısını (mislini) yapamayacağı iddiasıdır. Çünkü kulun fiili iyi ise bir fayda, kötü ise bir günah türünden olur. Bu ikisi dışında ise kulun fiili sefehten hâli olamaz. Dolayısıyla tüm bu sayılan seçenekler Allah için muhaldir. Saçaklızâde bu iddiayı şöyle yanıtlamıştır: "Fiillerin nitelikleri konusunda tüm bu söyledikleriniz amaçlarımız ve güdülerimiz açısından bize göre fiillerde bulunan (arız olan) değerlendirmelerdir. Allah Teâlâ'nın fiilleri bu yaklaşımlardan uzaktır. Allah Teâlâ'dan bu değerlendirmelerden soyutlanmış halde kulun fiilinin mislinin sadır olması caizdir."²⁸

Ebû 'Alî (ö. 303/916) ve oğlu Ebu'l-Hâşim el-Cübbâ'î (ö. 321/933) ise "Allah Teâlâ'nın kulun fiilinin kendisini değil dengini yaratmaya kâdir olduğunu, aksi halde Allah Teâlâ'nın bir fiilin olmasını dilemesi anında kul istemese de gerçekleşmesi için bir neden (dâ'î) ve engel (sârif) olmadığı halde fiilin gerçekleşmesi gerekir" demişlerdir. Saçaklızâde Cübbâ'îler'e şöyle yanıt vermiştir: "Kulun bir fiilin yapılmasını reddetmesi sebebi ile fiilin gerçekleşmemesi, bu fiile başka müstakil bir iradenin taalluk etmemesi durumunda mümkün olur."²⁹

26 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 397.

27 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 401.

28 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 401-402.

29 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 402. krş. Saçaklızâde, *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî*, 3: 98-99.

2.1.5. Kelâm

Yüce Allah'ın kelimeler sıfatı vardır. O mütekellimdir. Onun kelâm sıfatı zâtı ile kâimdir ve kadimdir. Satırlarda yazılan ve dillerde okunan lafız ise hâdis yani mahlûktur. Allah'ın zâtı ile kâim ve kadim olan mana ile satırlarda yazılan veya dillerde okunan mana aynı olsa da Mushaf'ta mürekkeple yazılan kelâm ile onun manası mahiyet itibarı ile farklıdır. Satırdaki yazı hâdis manası kadimdir.³⁰ Son tahlilde Yüce Allah'ın kelâmı, kadîm olan “kelâm-ı nefsi” ve hâdis olan, sure ve ayetlerden oluşan “kelâm-ı lafzî” için müşterek kullanılan bir isimdir.³¹ Saçaklızâde bu ayırmadan mensubu olduğu Mâtürîdiyye mezhebinin görüşünden ayrılarak Eş'arîler'in saflarına katılmıştır.

Adudüddîn İcî (ö. 756/1355) ve eseri *Mevâkıf*'in şarihi Seyyid Şerîf Cür-cânî' (ö. 816/1413) diğer Eş'arîler gibi kelâm-ı lafzî'nin kadîm olduğunu kabul etmektedirler.³² Bu konuda Mâtürîdîler ise kelâm-ı lafzî'nin hâdis olduğunu kabul etmektedirler. Bu tartışmada Saçaklızâde 'icî ve Cür-cânî'nin görüşünü savunmak için konuyu şöyle izah etmektedir:

“Muhtemelen kelâm-ı nefsiden kasıt Yüce Allah'ın ezeli ilmidir. Kelâm-ı lafzisi ise (kelâm-ı nefsinin) dış dünyada var olmasıdır. İkincisi örneğin içinden kurguladığın şiirde olduğu gibi birincinin tabiridir. Allah Teâlâ ezelde filanca vakitte şu şekilde bazı ses ve kelimeleri -filanca kula duyurup kesb etmesini temin için bu birleştirmeye yönelmeksizin bir araya getireceğini bildi. Bu bir araya getirilmiş sesler ve kelimeler Yüce Allah tarafından ezelde bilinmekteydi. Hâricte var olmalarına gelince o hâdistir. Yarattılmışların sözlerine gelince Allah Teâlâ ezelde yaratılmışların bu sözleri şu şekilde bir araya getireceklerini bildi. Buna göre aradaki farkı anlayınız.”³³

Allah Teâlâ'nın mütekellim (konuşan) olduğunun delili tüm peygamberlerin bize tevatürle ulaşan icmalarıdır. Fakat anlamı konusunda ihtilaf etmişlerdir.³⁴ Allah Teâlâ'nın kelâmını Eş'arîler “harf ve seslerden oluşmayan, kendisi ile kâim, kadîm (başlangıçsız) mana” olarak; Hanbelîler³⁵ “kendisi ile kâim harf ve seslerden oluşan, kadîm mana” olarak³⁶; Mu'tezile “harf ve ses-

30 Saçaklızâde'nin kelimeler sıfatı konusundaki görüşleri Eş'arîler'in görüşleri ile paraleldir. Anılan konuyu Eş'arî öğretisi ışığında işlemiştir. Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 412; *Risâletü't-tenzihât*, 32a; *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî*, 3:106-107.

31 *Risâletü't-tenzihât*, 32a; krs. Alî el-Kârî, *Şerhu Fıkhî'l-ekber*, 47.

32 Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-İcî, *Risâletün fî tahkîki'l-kelami'n-nefsiyyi*, Milli Kütüphane, Adnan Ötügen Halk Kütüphanesi, nr. 687, 69b-79a; Cür-cânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 117-118.

33 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 32b.

34 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 412.

35 Hanbelîlerden maksat Selefiyye mezhebidir.

36 Hanbelîler kelimeler sıfatının kıdemi konusunda Kur'anı Kerîm yazılı olduğu sayfaların ötesine geçerek cildinin kılıfının dahi kadim olduğunu söyleyecek kadar aşırıya gitmişlerdir. Bk. Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 413; krs. Cür-cânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8:104.

lerden oluşan, kendisi ile kâim olmayan aksine levh-i mahfûz³⁷, Cebrâil (a.s.) veya Hz. Peygamber'de Allah Teâlâ'nın yarattığı hâdis mana" olarak; Kerrâmiyye ise kendisi ile kâim harf ve seslerden oluşan, hâdis mana" olarak kabul etmişlerdir.³⁸

Saçaklızâde konu ile ilgili temel fikir farklılıklarını *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan yararlanarak şöyle özetlemiştir:

"İlk iki grup kelâm sıfatının kadim olduğu konusunda, diğer ikisi de hâdis olduğu konusunda ittifak ettiler. Bundan dolayı *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta (Teftâzânî) şöyle dedi: Kelâm konusunda birbirine zıt iki ölçü (kıyâs) vardır. Birincisi şudur: Yüce Allah'ın sözü onun bir sıfatıdır. Onun sıfatı olan her şey ise kadimdir. Şu halde onun sözü de kadimdir. İkincisi şudur: Onun sözü varlıkta sıralanmış ve birbiri ardına gelen parçalardan oluşmuştur. Böyle olan her şey ise hâdistir. Şu halde Yüce Allah'ın sözü hâdistir. Bu bağlamda Müslümanlar dört gruba ayrılmıştır. Onlardan iki grup -ki onlarda Eş'arîler ve Hanbelîlerdir- birinci kıyasın doğru olduğu görüşündedirler. İkinci kıyasın çelişkisini ortadan kaldırmak gerekli olduğu için Eş'arîler ikinci kıyâsın küçük öncülünü (yani "Allah Teâlâ'nın kelâmı varlıkta sıralanmış ve birbiri ardına gelen parçalardan oluşmuştur" öncülünü) eleştirmiş (ihlal etmiş); Hanbelîler ise büyük öncülü ihlâl etmişlerdir (yani "varlıkta sıralanmış ve birbiri ardına gelen her şey hadistir" öncülü). Diğer iki grup ise -ki onlar Mu'tezile ve Kerrâmiyye'dir- ikinci kıyasın doğru olduğuna kani olmuşlardır. Birinci kıyasın çelişkisini ortadan kaldırmak gerekli olduğu için Mu'tezile birinci kıyâsın küçük öncülünü, Kerrâmiyye de büyük öncülünü ihlal etmiştir."³⁹

Saçaklızâde Eş'arî'nin kelâm-ı lafzî'nin mahiyeti hakkındaki detaylı görüşlerini aktarsa da, kendisine ait olan ve kelâmî görüşlerini içeren eserleri olan *Neşrü't-Tavâli'*, *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî ve Risâletü't-tenzihât*'ta kendi mezhebi olan Mâtürîdîliğin görüşlerine temas etmemesi dikkat çekicidir.⁴⁰

Sonuç olarak Saçaklızâde halku'l-Kur'ân konusunda kelâm-ı nefsî yanında kelâm-ı lafzinin de hâdis kabul edilmesini zâhiren ve diyanetten küfür sebebi saymaktadır. Çünkü yazara göre kelâm-ı lafzinin hâdis kabul edilmesi Yüce Allah'ın ezelde, ilerde bir araya getireceklerini bilmemesini gerektirmektedir. Özetle kim Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylerse zâhiren küfre düşmüş

37 Sözlükte "yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey" anlamındaki levh ile "korunmuş" manasındaki mahfûz kelimelerinden oluşan levh-i mahfûz "üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satıh" anlamında kullanılan kavram İslami ilimler terminolojisinde "bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap" anlamında kullanılmaktadır. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "levh-i mahfûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 151.

38 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 412-413; krş. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 104-106.

39 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 413-414; krş. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 103-104.

40 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 412-415; Saçaklızâde, *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî*, 8: 106-109; *Risâletü't-tenzihât*, 32a-33a; krş. Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 197; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 103-118.

olur. Çünkü bu sözün zâhir anlamı kelâm-ı nefisî'nin mahlûk olduğudur.⁴¹ Bu değerlendirme ile Saçaklızâde Mâtürîdîleri Mu'tezile ile aynı kefedede, halku'l-Kur'ân'ı kabul edenler içinde değerlendirmiş olmaktadır. Çünkü Mâtürîdîler satırlarda yazılıp dille seslendirilen kelâmın mahlûk olduğunu kabul etmektedirler.⁴²

2.1.6. Sem' ve Basar

Müslüman bilginler Allah Teâlâ'nın işiten (semî') ve gören (basîr) olduğu konusunda hem fikirdirler. Fakat bu işiten ve gören olma sıfatlarının anlamı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Felsefeciler, Ka'bî, Ebu'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) ve Kerrâmiyye'ye göre sem' ve basar sıfatı Allah Teâlâ'nın işitilecek ve görülecek şeyleri bilmesidir.⁴³ Ehl-i sünnet, Mu'tezile ve Kerrâmiyye'nin çoğunluğuna göre işitilen ve görülen şeyleri bilmeye ek/zâid sıfatlardır. Çünkü sem'î nasslar bunu kanıtlamıştır. Sem' ve basar lafızları işitilen ve görüleni bilmek için konulmuş⁴⁴ yani dildeki temel anlamları işitileni ve görüleni bilmek anlamlarında kullanılan lafızlar değildir. Bir sözü gerçek anlamında kullanmayı engelleyecek bir mani bulunmadan mecaz anlamda kullanmak uygun değildir. Bu konuda sözü (sem' ve basar lafızları) gerçek (zâhir) anlamı dışında kullanmak için akli bir gerekçe yoktur. Dolayısıyla sözü gerçek anlamda bırakmak gerekir. Allah Teâlâ'nın semî' ve basîr olduğu ortaya çıktığına göre işitilen ve görülen olay veya olgular meydana gelince de Allah Teâlâ'nın onları bilmesi de ortaya çıkmış olur.⁴⁵

Özetle Allah Teâlâ'nın ilim sıfatı işitilen ve görülen hususlara nasıl taalluk ediyorsa sem' ve basar sıfatları da bu hususlara aynı şekilde taalluk eder.⁴⁶ Bu sıfatlar kadimdir.⁴⁷ Bu açıklamalarından Saçaklızâde'nin sıfatların mahiyet olarak farklılıklarının yanında Allah Teâlâ'nın ilim sıfatı ve bu iki sıfatının (sem' ve basar) "bilinen" ile ilintisini birinden ayrı ontolojik ilintiler olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Saçaklızâde Ehl-i sünnet'in sıfatlar öğretisine uygun olarak Allah Teâlâ'nın sem' ve basar sıfatlarının insanlar veya diğer tüm yaratılmışların işitme ve görme sıfatlarından mahiyet itibariyle farklı olduğunu Allah Teâlâ'nın bu sıfatlarının mükemmel olduğunu ve kulların sıfatları ile mukayese edilemeyeceğini bildirmiştir.⁴⁸ Yazar *Şerhu'l-Mevâkıf*'ten nakille konuyu şöyle netice-

41 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 32a-33b.

42 Nuruddin Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Bekir Topaloğlu, 7. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 32-33.

43 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 411; krş. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII/101.

44 Dilde "işitileni ve görüleni bilmek" anlamlarında kullanılan lafızlar değildir.

45 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 411.

46 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 412; *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâli*, 3: 104.

47 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 31a; *Neşrü't-Tavâli'*, 412.

48 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 15b-16a, 29b.

lendirmektedir: “En uygunu şöyle demektir: vahiy bu iki sıfatı bildirdiğinden onlara iman ettik, o ikisinin bilinen araçlarla gerçekleşmediğini bildik ve bunların hakikatini bilmediğimizi itiraf ettik.”⁴⁹

2.2. Selbî Sıfatlar

Selbî sıfatlar Allah Teâlâ'nın zâtına uygun olmayan, acz ve eksiklik ifade eden manaları O'ndan nefyettikleri için bu isimle adlandırılmıştır. Allah'ın ne olmadığını ve aşkınlığını ifade eden bu sıfatlar sayılamayacak kadar çoktur. Saçaklızâde, selbî sıfatları kelama dair hiçbir eserinde liste halinde sunmamaktadır. Hatta selbî/tenzihî sıfatları Allah Teâlâ'nın dış dünyada varlığı olan sıfatlar olarak dahi değerlendirmemiştir. Yazarın görüşlerinin Beyzâvî'nin *Tavâli'ü'l-envâr*'ı ve Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ı adlı eserleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Bu iki eserde de selbî sıfatlar ismi ile bir liste yoktur. Anılan eserlerde önce zâti sıfatlar bir takım farklılıklarla sıralanmıştır ki bunlar yediye kadar çıkar: Hayât, 'ilm, kudret, irâde, sem', basar ve kelâm.⁵⁰ Sonra da diğer tartışmalı sıfatlar işlenmiştir.

Saçaklızâde, tartışılan sıfatlar listesi içinde de olsa “kıdem” ve bekâ' sıfatlarını ayrı başlıklar altında işlemiştir. Ancak “Vücûd”, “vahdâniyyet”, “muhafeftün li'l-havâdis” ve “kıyâm bi nefsihî” isimleri ile bazı kelâm kitaplarında selbî sıfatlar olarak geçen sıfatları Saçaklızâde eserlerinde Allah Teâlâ'nın sıfatları olarak işlememiştir. Saçaklızâde anılan bu dört sıfatı birer tenzih konusu olması sebebiyle diğer tenzihât konuları ile birlikte “Allah Teâlâ'yı Tenzih” başlığı altında işlemiştir. Dolayısıyla sıfât-ı nefsiyye olarak da adlandırılan vücut sıfatı dışındaki diğer sıfatlar ayrı başlıklar altında ele alınmamıştır.

2.2.1. Vücûd

Sıfât-ı nefsiyye olarak da adlandırılan vücut sıfatının Allah Teâlâ'ya ait müstakil bir sıfat mı yahut zâtının zihin dışında, dış dünyada var olması anlamında kullanılan bir kavram mı olduğu Eş'arî sonrası kelamcılar arasında tartışılan bir konudur.⁵¹ Allah'ın varlığını ispat etmek için kullanılan “isbât-ı vâcib” delillerinde vücûd kavramını ikinci anlamda (zâtının zihin dışında, dış dünyada var olması anlamında) Saçaklızâde dâhil neredeyse tüm kelamcılar kullanmışlardır.

49 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 412; krş. Beyzâvî, *Tavâli'ü'l-envâr*, 195; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 102.

50 Bu liste *Şerhu'l-Mevâkıf*'taki listedir. Beyzâvî ise kudret, hayat ve irade sıfatını temel alır “Diğer Sıfatlar başlığı altında da sem', basar, kelâm ve bekâ' sıfatını işler. Beyzâvî bekâ' sıfatını itibarî bir sıfat olara değerlendirir. Bu sıfatlar dışında tekvîn sıfatını reddeder. “Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin İspât Ettiği Sıfatlar başlığı altında ise haberi sıfatları işlemiştir. Cürcânî de bu temel yedi sıfattan sonra tartışmalı gördüğü bekâ', kıdem ve haberi sıfatları işlemiştir. Bk. Beyzâvî, *Tavâli'ü'l-envâr*, 181-199; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 118- 129.

51 Yusuf Şevki Yavuz, “Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 136.

Saçaklızâde Kelâmî görüşlerini yazdığı *Neşrû't-Tavâli'*, *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî veRisâletü't-tenzîhât'*ta vücûd sıfatını müstakil bir sıfat olarak ele almamıştır. Buna göre Saçaklızâde'nin ikinci görüşü tercih ettiğini söylemek mümkündür.

2.2.2. Kıdem

Saçaklızâde kitabını şerh ettiği Beyzâvî'nin aksine *Neşrû't-Tavâli'*de, bekâ' konusundan sonra, ayrı bir alt başlık (bahs) altında kıdem konusunu işlemiştir.⁵² Saçaklızâde'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta aktarılan Abdullâh b. Saîd b. Kül-lâb (ö. 240/854 [?])'ın ve Cürçânî'nin açıklamasını benimsediği söylenebilir. Çünkü konu ile ilgili *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan aktardığı bölüm dışında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Buna göre Saçaklızâde'nin görüşü şöyle özetlenebilir: Allah Teâlâ kadimdir. Bu kıdem Eş'arî'nin iddia ettiği gibi "vücûdî" yani dış dünyada varlığı olan sübûtî bir durum değildir.⁵³ Allah Teâlâ'nın kadîm olmasının anlamı onun başlangıcının olmayışıdır. Bu da dış dünyada varlığı bulunmayan selbî bir durumdur.⁵⁴

2.2.3. Bekâ

Bakâ' sıfatı diğer selbî sıfatlar gibi varlığı tartışmalı sıfatlardandır. Bu münasebetle Saçaklızâde de Beyzâvî gibi sübûtî sıfatları işledikten sonra "Diğer Sıfatlar" başlığı altında konuyu işlemiştir. Bekâ' sıfatı ile ilgili tartışılan iki temel husus şunlardır: Birincisi bekâ' müstakil bir sıfat mıdır? İkincisi ise bekâ' Allah Teâlâ'nın zâtına zâid bir mana mıdır?⁵⁵

Bekâ sıfatı, Bağdat Mu'tezîlesinin çoğunluğu ve Eş'arî ve taraftarlarına göre vücûdî zâid bir sıfattır. Bu gurup bilgin aynı zamanda bekâ sıfatını bazen varlığın devam etmesi bazen de kendisiyle varlığının ikinci bir zamanda var olduğu zâid mana olarak açıklarlar. Ayrıca Eş'arî'ye göre Allah Teâlâ' zâtı ile kâim bir bekâ ile bâkîdir. Basra Mu'tezîlesinin çoğunluğu, Bâkîlânî,

52 Beyzâvî, sübûtî sıfatlardan sonra müstakil bir sıfat olarak görmediği ve itibârî bir durum olarak kabul ettiği "bekâ" sıfatını, "Diğer Sıfatlar" başlığı altında işlemiştir. Ancak kıdem sıfatını bir tartışma olarak dahi *Tavâli'u'l-envâr*'da işlememiştir. "Mümkün" varlığın niteliklerinin sıraladığı birinci kitapta "dış dünyada varlığı kabul edilmeyen akli durumlar" diye nitelediği "vücûb", "imkân", "kıdem" ve "hudûs" kavramlarını işlediği fasılda bir alt bahiste kavram olarak açıklamasını yapar. Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olarak değerlendirmez Bk. Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 71. Saçaklızâde ise *Neşrû't-Tavâli'*de genel olarak *Tavâli'u'l-envâr*'ın başlıklarını takip etse de kendine göre eksik gördüğü hususlarda yeni başlıklar eklemiştir. Bekâ' sıfatından sonra "Kıdem Hakkında *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan eklediğim Yeni Bir Bahis" alt başlığı ile yarım sayfa kadar kıdem konusunu işlemiştir. Bk. Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 418.

53 Ayrıca Eş'arî'nin kıdemi nefsi bir sıfat olarak isimlendirip benimsediği ileri sürülmüşse de, İbn Fûrek bu görüşün Eş'arî'ye nisbet edilmesinin hatalı olduğunu belirtmiştir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Kıdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25: 394-395.

54 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII/132; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 419-420.

55 Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 416.

İmâmu'l Haremeyn el-Cüveynî ve Râzî'ye göre ise bekâ sıfatı Allah Teâlâ'nın zâtına zâid bir sıfat değildir. Onlara göre bekâ, varlığın ikinci bir zamanda var olmasının kendisidir. Ona ek bir durum değildir.⁵⁶

Saçaklızâde birinci grubun görüşlerini isabetsiz bulmaktadır. Ona göre bekâ' sıfatının vücûd üzerine zâid bir mana olduğu iddiası doğru değildir. Her ne kadar bekâ'nın vücûddan ayrı bir şey olduğu kabul edilecek olsa da bu onun (bekâ) dış dünyada var olduğunu kanıtlamaz. Çünkü nice manevî (mana ile ilgili olan, fiziki olmayan) durum yok iken başka bir şeye arız olur. İttifakla "ma'iyet" (birliktelik) manevî bir durum olmasına rağmen, yokken daha sonra (âlemin var edilmesiyle) Allah Teâlâ için âlemlerle ma'iyetin sabit olması buna örnektir.⁵⁷

İkinci grubun görüşlerini destekleyen Saçaklızâde bekâ' sıfatını gerçek bir sıfat olarak görmeyip "varlığın ikinci bir zamanda bulunması" olarak kabul etmelerini şöyle açıklamıştır:

"Belki de bekâ'dan kasıtları şudur: Bu oluş, itibari bir durumdur. Her ne kadar akıl etmede ayrı olsa da, dış dünyada ayrılıkları (mugâyeret) olmadığı için, kendisiyle nitelenilen "itibari durum", hâriçte zâid bir şey olarak kabul edilemez (dış dünyada mevcut olan ek bir var oluştan söz edilemez). Çünkü dış dünyada bir şeyin diğerinden ayrı olması, dış dünyada (hariçte) iki ayrı varlığın mevcudiyetine bağlıdır... Aynı zamanda ikinci grubun "varlığın ikinci bir zamanda bulunması" anlamında bekâ'dan kastettikleri şey "havâdisin bekâsıdır". Çünkü bu (bekâ) zamanla irtibatı olmayan şeylerde akılla kavranamaz."⁵⁸

Özetle Saçaklızâde, Beyzâvî'nin yolunu takip ederek bekâ' sıfatını müstakil, Allah Teâlâ'nın zâtına zâid bir mana olarak görmez. Onu Allah Teâlâ'nın "yokluğunun imkânsızlığı" anlamında dış dünyada gerçekliği bulunmayan "manevi", "zihni" bir durum olarak kabul eder.

2.3. Haberî Sıfatlar

Sadece Kur'an ve sahih hadislerde geçen, zahirî manalarıyla Allah Teâlâ'ya nisbet edilmeleri mümkün görünmeyen sıfatlara haberî sıfat denir. Vech, ayn, yed, nefis, isba', kadem; istivâ, nüzûl, ityân, meci' ve kurb gibi beşerî uzuv ve fiilleri anımsatan ilâhî sıfatlar bu tür sıfatlara örnek verilebilir. Bu sıfatlar gerçek mana ve mahiyetlerinin müphem olmasından dolayı "müteşâbih sıfatlar" olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁹

56 Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII/120-121; Saçaklızâde, *Neşrü't Tavâli'*, 416. Beyzâvî'ye göre de bekâ' müstakil bir sıfat değildir. Beyzâvî savını hudûs delili ile şöyle açıklamıştır: "Bil ki Yüce Allah'ın bakâsından anlaşılması gereken, O'nun yokluğunun imkânsızlığıdır. Hâdislerin bekâsı ise varlığın iki veya daha fazla zamana bitişik olmasıdır. Nitekim imkânsızlık (imtinâ') ve zamana bitişik olmanın dış dünyada varlığı olmayan zihni manalar olduğunu bilmektesin." (Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199).

57 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 417.

58 Saçaklızâde, *Neşrü't-Tavâli'*, 421.

59 Recep Önal, "Kelâm Tarihinde Haberî Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Konuya Bakışı", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 379.

Saçaklızâde *Neşrû't-Tavâli*'de Beyzâvî'nin *Tavâli'u'l-envâr*'ındaki anlamına Şerhu'l-Mevâkîf'tan eklemeler yaparak konuyu Eş'arî'nin görüşleri doğrultusunda işlemiştir. Buna göre "el-istivâ" (oturma/kuşatma), "el-yed" (el), "el-vech" (yüz) ve el-'ayn" (göz) sıfatlarını *Tavâli'u'l-envâr*'dan⁶⁰, "el-cenb" (yan, yan taraf), "el-isba" (parmak) ve "el-yemîn" (sağ-sağ el) sıfatlarını ise *Şerhu'l-Mevâkîf*'tan⁶¹ yorumları ile aktarmıştır.⁶² Beyzâvî, Eş'arî'nin görüşlerine muvafakat ederek bu konuda selefe uyulması gerektiğini söyler. Yani te'vîl edilmemesi gerektiğini savunur. Ancak Beyzâvî, "teşbih ve tescîme düşülmemesi için gerekli tenzih (nefy) yapıldıktan sonra (bu sıfatların) bilgisini Allah Teâlâ'ya bırakmak en uygundur"⁶³ diye bir kayıt düşmüştür. Bu kayıt kısmen de olsa haberi sıfatlarda te'vîl yapılması gerektiğini kabul ettiği anlamına gelir.

Saçaklızâde, Beyzâvî'nin son tahlilde konuyu Allah Teâlâ'ya havale etmenin (redd) bu sıfatların zâta zâid sıfatlar konusunda tavakkuf etmek anlamına geldiğini söyler. Yani Beyzâvî'yi "Eş'arî'nin, haberi sıfatların Allah Teâlâ'nın zâtına zâid manalar olduğu" görüşünden uzaklaşmakla itham eder. Saçaklızâde bu görüşünü teyit için Cürçânî'den aktarımda bulunmuştur:

"Şerhu'l-Mevâkîf'tan apaçık olarak anlaşılan Selef'in "el (yed)" ve "el (vech)" hakkındaki görüşü bu sıfatların Allah Teâlâ'nın zâtına ve diğer sıfatlarına zâid sıfatlar olduklarıdır. Nitekim Şeyh Eş'arî'nin görüşü de bu doğrultudadır.⁶⁴ Saçaklızâde "el-cenb", "el-isba" ve "el-yemîn" sıfatlarını Şerhu'l-Mevâkîf'tan nakille te'ville-rini şöyle vermiştir: el-cenb: Allah'ın emri veya O'nun saygınlığı, el-isba: Allah'ın kudreti veya nimeti (el-yed gibi), el-yemîn: Allah'ın tam kudreti."⁶⁵

Saçaklızâde *Risâletü't-tenzîhât*'ta açık bir şekilde haberî sıfatların yorumlanması (te'vîl edilmesi) gerektiğini söylemektedir. Özellikle teşbih veya tescîme düşme ihtimali olan durumlarda mutlaka te'vile gidilmesi gerektiği görüşündedir.⁶⁶ Saçaklızâde, Cürçânî'nin *Şerhu'l-Mevâkîf*'ta teşbih veya te-

60 Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199.

61 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkîf*, 8: 381.

62 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 416.

63 Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199.

64 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 421-422. Cürçânî, haberi sıfatları diğer sübûtî yedi sıfat gibi müstakil başlıklara işlememiş, "İhtilaf Edilen Sıfatlar" başlığıyla, bir mukaddime ve onbir alt başlıkla "Vücûdî Sıfatlar" bölümünün sonuna eklenmiştir. Bu on bir alt başlık sırasıyla şöyledir: 1. el-Bekâ, 2. el-Kidem, 4. el-İstivâ, 5. el-Vech, 6. el-Yed, 7. el-'Aynân, 8. el-Cenb, 9. el-Kadem, 10. el-İsba, 11. el-Yemîn, et-Tekvîn. Dikkat edilirse haberî sıfatlar tek başlık altında toplanmamıştır. Çünkü tümü için genel kabuller dışında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Saçaklızâde'nin işaret ettiği değerlendirme, yani "*Şerhu'l-Mevâkîf*'ta selef ve Eş'arî'nin haberi sıfatların Allah Teâlâ'nın zâtına ve diğer sıfatlarına zâid sıfatlar olduğu" yorumu selef için isabetliyse de Eş'arî için tamamen doğru görünmemektedir. Çünkü Cürçânî, "el-istivâ", "el-vech", "el-yed" ve el-'aynân" sıfatlarında "Şeyh Eş'arî iki görüşünün birinde bu sıfatların zâid olduklarını söylemiştir" diye nakilde bulunmaktadır. Bk. Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkîf*, 8: 118-129.

65 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkîf*, 8: 126-127; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli*, 422.

66 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzîhât*, 4a-b-5a.

csîme düşülebilecek durumlarla ilgili olarak “Bu konulardaki hata İslâm'ın hakikatine zarar vermez”⁶⁷ ifadesini aşırı bir görüş olarak görüp bu fikrini Hanefî fıkıh kitaplarından anılan görüşün aksine fetvalar aktararak pekiştirmeye çalışmıştır.⁶⁸

Saçaklızâde'ye göre, Eş'arî ile Ebû Hanife arasındaki bu fikir ayrılığının nedeni hüsün ve kubuh konusunda ibadetlerde mükâfat veya cezayı gerektiren eylem yahut durumların akılla bilinip bilinemeyeceği hususunda farklı düşünceleridir. Eş'arî'ye göre bir konunun farziyyeti yahut haramlığı Allah Teâlâ'nın bildirmesi olmazsa bilinemez. Ebû Hanife'ye göre ise bazı konuların farziyyeti yahut hürmeti akılla bilinebilir.⁶⁹ Dolayısıyla Saçaklızâde, haberî sıfatları Allah Teâlâ'nın zâtına zâ'id, teşbîh veya tecsîme düşürme tehlikesi sebebiyle te'vîl edilmesi gereken sıfatlar olarak görmektedir.

2.4. Fiilî Sıfatlar ve Tekvîn

Fiilî sıfatlar Allah-kâinat münasebetini daha açık bir şekilde ifade eden, O'nun kâinatı yaratışını ve idare edişini ayrıntılarıyla dile getiren yaratma, yapma, diriltme, öldürme, nimet ve rızık verme gibi Allah Teâlâ'nın diğer varlıklar üzerindeki tasarrufunu gösteren sıfatlardır.⁷⁰

Saçaklızâde, Beyzâvî'nin *Tavâli'u'l-envâr* adlı eserinin ana iskeleti üzerine inşa edilen ve mütekâmil bir eser olan *Neşrû't-Tavâli'*de genel olarak Eş'arî çizgiyi takip etmiştir. Beyzâvî *Tavâli'u'l-envâr*'da tekvîn sıfatını kısaca işleyip Hanefîlerin iddialarının aksine tekvînin müstakil bir sıfat olmadığını, anlık bir taalluk olduğunu söylemiştir. Saçaklızâde ise tekvîn sıfatını *Neşrû't-Tavâli'* dışındaki akaid ve kelam eserlerinde Mâtürîdîlik mezhebi görüşleri doğrultusunda işlerken⁷¹*Neşrû't-Tavâli'*de tekvîn sıfatını işledikten sonra aşağıda açıklanacağı üzere tekvîn sıfatının varlığına gerek olmadığı değerlendirmesini yapar.⁷² Dikkat çekilmesi gereken bir nokta da Beyzâvî “Hanefiler şöyle dedi” diye konuyu Hanefîlere nispet ederken Saçaklızâde “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin içinde olduğu bazı Hanefiler şöyle dedi.” diye-

67 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 371; Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 4b.

68 Örneğin “Kim Allah Teâlâ'nın eli uzundur derse kâfir olur” (Bk. Muhammed b.Muhammed el Kerderî *el-Fetâvâ el-Bezzâziyye* (Kâhire: el-Matba'a el-Emîriyye, h.1310), 6: 323; krş. İftihârüddîn Tâhir b. Muhamme el-Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 140, 356a; Bedreddîn Muhammed b. İsmâil, *Câmi'u'l-fusûleyn* (el-Matba'a el-Ezheriyye, h.1300), 2: 298) veya “Kim Allah Teâlâ adalet için kalktı veya oturdu derse kâfir olur” (Bk. Âlim b. el-'Ala el-Enderpitî, *el-Fetâvâ et-Tâtarhâniyye fi'l-fikhi'l-Hanefî*, nşr. el-Kâdî Seccâd Hüseyin (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 4: 236) ifadeleri gibi.

69 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 5a.

70 Bekir Toplaoğlu, *Allah İnanıcı* (İstanbul: İSAM Yay., 2008), 125.

71 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 30b; *Hâşiyetün 'ala Kul Ahmed ve'l-Hayâlî*, 3: 108.

72 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 426.

rek açıkça Mâtürîdî'yi işaret emektedir.⁷³ Tekvîn sıfatı Saçaklızâde'ye göre şöyledir:⁷⁴

“Tekvîn, Mâtürîdîlere göre yok olanı yokluktan varlık alanına çıkarmanın başlangıcı (kaynağı) demektir.⁷⁵ Dayanağı Yâsin Sûresinin “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.”⁷⁶ ayetidir. Yüce Allah bir şey yaratmadan önce ona “ol” der. Bu ayette geçen “ol” ifadesi ile kastedilen tekvîn sıfatının taallukudur.”⁷⁷

Tekvîn Yüce Allah'ın yedi subûtî sıfatına⁷⁸ ek kadîm bir sıfattır.⁷⁹ Fiili sıfatlar tekvîn sıfatının taalluklarıdır. Örneğin terzîk sıfatı tekvîn sıfatının rızka yönelmesi (taalluk), tahlîk sıfatı yaratmaya taalluku, imâte sıfatı öldürmeye taalluku, ihya sıfatı yaşatmaya taallukudur. Bu taallukların değişmesi örneğin Zeyd'in diriltip sonra öldürülmesi yönelenin (mütea'lik) -ki o da zâtî sıfattır- değişmesini gerektirmez. Allah Teâlâ'nın bu zâtî sıfatı tekvindir veya üzerindeki tartışmalar sebebiyle kudrettir, dolayısıyla taalluku sebebiyle zâtî sıfatın hudûsu gerekli değildir.⁸⁰

Saçaklızâde *Neşrû't-Tavâli'*de konuyu ele alan muhakkik kelimciler tarafından, tekvîn sıfatının bir takım eklemeler (izâfât) ve aklî değerlendirme-

73 Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 199-200; Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 423. Ebû Hanîfe Allah Teâlâ'nın hay, âlîm, semî', basîr, kadîr, mürîd ve mütekellim olmak üzere zâtî; ayrıca tahlîk, terzîk ve inşâ gibi fiilî sıfatlarından söz eder. Ebû Hanîfe'ye nispet edilen akaid ve kelam eserlerinde tekvîn sıfatına dair bir bilgi yoktur. Mevcut kaynaklar bu sıfatın ilk önce Ebû Mansûr el-Mâtürîdî tarafından ortaya konduğunu ardından onun yolunu izleyen Mâtürîdî bilginlerce benimsenip savunulduğunu göstermektedir. Bk. Tefvik Yücedoğru, “Tekvîn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 388-390. Beyzâvî'nin tekvîn sıfatını Hanefilere nispet etme nedeni Mâtürîdîlerin aynı zamanda Hanefî mezhebi mensubu olmaları ve/veya kendi döneminde Mâtürîdîliğin bir inanç mezhebi olarak yaygın bir şekilde tanınmaması olabilir.

74 Saçaklızâde'nin bu görüşleri başlıca *Tavâli'u'l-envâr*, *Şerhu'l-'Akâid*, *Şerhu'l-Mevâkif* ve *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber* adlı eserlerde tekvîn sıfatına dair yapılan açıklamaların özet bir değerlendirmesi mahiyetindedir.

75 Saçaklızâde bu tanımları *Şerhu'l-'Akâid*'den almıştır. Ancak tanımın başına Hayâlî'den aktararak “başlangıç” (mebde) ifadesini eklemiştir. (معنى التكوين: مبدأ إخراج المعدوم من العدم إلى الوجود) Bk. Tefzâzânî, *Şerhu'l-'Akâid* 95; Hayâlî, Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 425; *Risâletü't-tenzihât*, 30b; krş. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif*, 8: 127-128) Tekvîn: “olmak, meydana gelmek” anlamındaki kevn (kiyân) kökünden türeyen kavram, sözlükte “oluşturmak, meydana getirmek, yaratmak” anlamında kullanılmaktadır. Terim anlamı ise Mâtürîdî kelâmcıları tarafından Allah'a nispet edilen yoktan var etmeyi anlatan sübûtî sıfatlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Bk. Yücedoğru, “Tekvîn”, 40: 388-389; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM, 2010), 311. Cürcânî ise “önceden maddesi mevcut olan bir şeyi var etmek” diye tarif etmiştir. Bk. Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, “et-Tekvîn”, yyk, ts, 65.

76 Yâsin 36/82.

77 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 425.

78 Saçaklızâde'ye göre sıfatlar zâtî ve fi'lî diye ikiye ayrılır. Bk. Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 30a. Metinde geçen yedi sıfat ise Saçaklızâde'nin *Neşrû't-Tavâli'*de sırası ile işlediği sıfatlardır. Bu sıfatlar da hayat, ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâm sıfatlarıdır.

79 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 423-425.

80 Saçaklızâde, *Risâletü't-tenzihât*, 30b.

ler olarak görüldüğünü aktarır. Allah Teâlâ'nın her şeyden “önce”, “beraber” ve “sonra” olmasını, dillerimizle söylenmesini ve bizim için mabûd olmasını buna örnek gösterir. Aynı kelimeler aslında tekvînin, kudret ve irâde sıfatlarının eşyada taalluku olduğunu, tahlîk, terzîk, imâte, ihyâ ve diğerlerinin ezelde bir mebde'lerinin (başlangıç/kaynak) var olmasının bunun delili olduğunu, bu mebde'in irâde ve kudret sıfatı dışında herhangi bir sıfata delalet etmediğini aktarmıştır.⁸¹

Yukarıdaki ifadelere yapılacak itirazlardan biri şudur: “Kudret sıfatının var edilenin (mükevven) varlığı ve yokluğuna nispeti denktir, her iki seçeneğin (mükevvenin var olması veya yok olması) var olması için bir mebde'dir (başlangıç). İki seçenektan birinin var olması için nasıl tercihte bulunulur?”⁸²

Saçaklızâde bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: İrâdenin eklenmesi ile iki seçenektan biri belirlenmiş olur. Sonuç olarak yazar Eş'arîler'in görüşünü tercih edip Allah Teâlâ'nın kudret ve irâde sıfatının tekvîn sıfatını içine aldığını dolayısıyla bir şeyi var etmek için Yüce Allah'ın başka bir sıfata muhtaç olmadığını söyleyerek tekvin sıfatını inkâr etmiştir.⁸³

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk yarısında yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî bilginlerden biri olan Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732), dinî ilimlerde telif ettiği eserleriyle İslâm dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmuş bir ilim adamıdır. Temel İslâmî ilimlerde yüzün üzerinde eser telif eden müellifimizin kelama dair pek çoğu şerh veya haşiyeden oluşan yirmiyeye yakın eseri mevcuttur.

Saçaklızâde'nin eserlerinde üzerinde en çok durduğu kelâmî konuların başında ilahî sıfatlar gelmektedir. Sıfatlar konusunda genel olarak mensubu olduğu Hanefî-Mâtürîdî mezhebinin görüşlerini benimsemektedir. Buna göre Mâtürîdiyye'nin savunduğu, sıfatların kîdemi, Allah'ın zâtı dışında sıfatlarının mevcudiyeti, manevî sıfatları yanında me'ânî sıfatlarının mevcut olması gibi temel kabullerin yanında sıfatların zâtî ve fiilî olarak tasnif edilmesini de kabul etmektedir. Bununla birlikte Saçaklızâde'nin konuya ilişkin açıklamaları incelendiğinde mezhepler arasında tartışmalı olan bazı meselelerde taassuptan uzak objektif değerlendirmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, itikatta Mâtürîdî olmasına rağmen bazı kelâmî konularda Eş'arîlerin görüşlerini benimsemiştir. Sözelimi Mâtürîdî ile Eş'arî arasında tartışmalı bir konu olan “tekvin” konusunda tercihinin Eş'arîlerden yana kullanmış, tekvîn sıfatını reddetmiş, bu sıfatı Mâtürîdîlerin iddialarının aksine

81 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 425.

82 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 425.

83 Saçaklızâde, *Neşrû't-Tavâli'*, 426.

kadîm ve müstakil bir sıfat olarak değil kudret sıfatının hâdis bir taalluku olarak değerlendirmek gerektiğini savunmuştur. Yine bu çerçevede Saçaklızâde, “kelam” sıfatı konusunda da kelâm-ı lafzînin yaratılmış olduğunu savunun Mâtürîdîlerin görüşünün aksine Eş‘arîlerin iddia ettikleri gibi kelâm-ı lafzînin kadîm olduğunu savunmuştur.

Zât-sıfat ilişkisi konusunda sıfatların Allah’ın zâtına zâid anlamlar olduğunu kabul eden Saçaklızâde, sıfatların tasnifi meselesinde de Hanefî-Mâtürîdî çizgiyi takip etmemiş, bunun yerine Eş‘arî âlimi Beyzâvî’nin tasnifini benimsemiştir. Bu tasnife göre sıfatlar “Sübûtî Sıfatlar” ve “Diğer Sıfatlar” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Birincisini kudret, hayat irade; ikincisini ise sem‘, basar, kelâm, bekâ oluşturmaktadır. Bu konuda dikkat çeken bir husus da Saçaklızâde’nin tasnif konusunda kelam tarihinde yaygın olmasına rağmen “tenzîhî” veya “selbî” şeklinde bir tasnifte bulunmamış olmasıdır. Bununla birlikte Allah’tan nefy/selb edilecek hususları konuya dair telif ettiği eserlerinde “İlâhiyyât” bahsi içinde “Tenzîhât” adında bir alt başlık açarak ele alıp incelemektedir.

Saçaklızâde, üzerinde mezhepler arasında ihtilafı olan “yed, vech ve ayn, cenb, isba‘, yemîn, istivâ” gibi haberî sıfatları Allah’ın zâtına zâid olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu tür sıfatları anlamada halef metodunu benimseyen müellifimiz, teşbîh ve tecsîme düşme tehlikesi sebebiyle selef âlimleri gibi susmak yerine Allah’ın zâtına uygun düşecek şekilde te’vîl etmek gerektiğini savunmakta ve bu konuda halef metodunu benimsemektedir.

KAYNAKÇA

- Alî b. Sultân el-Kârî el-Herevî. *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*. Nşr. Ali Muhammed Dendel. 3.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Âlim b. el-'Ala el-Enderpitî. *el-Fetâvâ et-Tâtarhâniyye fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. Nşr. el-Kâdî Seccâd Hüseyin. 4. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Bedreddîn Muhammed b. İsmâil. *Câmi'u'l-fusûleyn*. el-Matba'a el-Ezheriyye, h.1300.
- Beyzâvî, Abdullah b. Muhammed. *Tavâli'u'l-envâr min metâli'i-enzâr*. Nşr.'Abbâs Süleymân. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1991.
- Beyzâvî, Abdullah b. Muhammed. *Tavâli'u'l-envâr*. trc. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Buhârî, İftihâruddîn Tâhir b. Muhammed. *Hulâsatu'l-Fetâvâ*. İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 140, 356a.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*, nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 3.Baskı. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Cürcânî. *Kitâbu't-Ta'rifât*. "et-Tekvîn". yyk, ts.
- Devvânî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Es'ad. *Şerhu'l-'Akâdi'l-'Adûdiyye* (Afgânî ve Abduh ta'likatıyla birlikte). Nşr. Seyyid Hâdî Hasr Şâhî. Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 2002.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *el-Fıkhu'l-ekber*. Nşr. Ali Muhammed Dendel, 3.Baskı Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *Risâletün fi tahkiki'l-kelami'n-nefsîyyi*. Adnan Ötügen Halk Kütüphanesi, nr. 687: 69b-76a. Milli Kütüphane.
- Kerderî, Muhammed b. Muhammed. *el-Fetâvâ el-Bezzâziyye*, 6. Cilt. Kâhire: el-Matba'a el-Emîriyye, h.1310.
- Önal, Recep, "Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Konuya Bakışı". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 379-407.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 368-370. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Sâbûnî, Nuruddin Ahmed b. Mahmûd. *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*. Nşr. Bekir Topaloğlu. 7. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebubekir. *Neşrü't-Tavâli' (Şerhu Tavâli'i'l-enzâr li'l-Kâdî el-Beyzâvî)*. Nşr. Muhammed Yûsuf İrdîs. Ürdün: Dâru'n-Nûri'l-Mübîn, 2013.
- Saçaklızâde. *Hâşiyetün 'alâ kavli Ahmed ve'l-Hayâlî 'alâ şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye*. Nşr. Ferecellah Zekî el-Kürdî. 4. Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Kürdistânü'l-İlmiyye, h.1329.
- Saçaklızâde. *Risâletü't-tenzihât*. Lâleli, 3659: 1b-37a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn. *Şerhu'l-'Akâidi'n-Nesefiyye*. Nşr. 'Abdüsselâm b. 'Abdülhâdî eş-Şennâr. Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2007.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM, 2010.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. "İbnü'l-Heysem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. 21: 82-87.
- Toploğlu, Bekir. *Allah İnancı*. İstanbul: İSAM, 2008.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kıdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2002. 25: 394-395.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "levh-i mahfûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 151. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Vücûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. 43: 136-137.

Yücedoğru, Tefvik. "Tekvîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 40: 388-390.